

GHEORGHE TĂTĂRESCU, PRIM MINISTRU AL ROMÂNIEI (1939-1940)

TEODOR CIOFLAN*

După asasinarea lui, Armand Călinescu au loc acțiuni pentru formarea unui nou guvern, în urma demisiei lui Argetoianu, la 23 noiembrie 1939. Din *Notele Zilnice* ale lui Victor Slăvescu aflăm: „Pe data de 23 noiembrie 1939, la 11 dimineața sunt chemat de Urdăreanu care îmi face rugămintea de a-mi da demisia din guvern. Se pune problema să i se ceară demisia lui Argetoianu. Se va forma probabil un guvern Tătărescu, cu oarecare schimbări în departamente. Pe la 11 1/2 noaptea sunt chemat la Tătărescu acasă (pe strada Polonă). Cum mă vede cu glasul lui teatral și răsunător, îmi spune că, pe temeiul prieteniei vechi care ne leagă, să-i dau concursul lucrând mai departe la Ministerul înzestrării armatei”¹.

Păstrarea, în linii mari, mai ales a departamentelor cheie, a fizionomiei guvernului A. Călinescu a provocat nemulțumirea reprezentanților Germaniei. La 29 noiembrie 1939 un raport informativ al prefecturii poliției municipiului București consemna: „Legatia germană din capitală a trimis un raport la Berlin, cu exprimarea programului noului guvern făcută aseară la radio de către domnul Gh. Tătărescu. Comentariile ce au însoțit raportul dovedesc că cercurile oficiale germane sunt convinse că noul guvern nu intenționează să fie mai amabil față de Germania decât guvernul Argetoianu. În cursul zilei de azi domnul Clodius, șeful misiunii germane, a fost la Legatie, unde a avut o lungă convorbire telefonică cu Berlinul. Se crede în general, că nici Reichul nu va ceda din pretențiile sale, sperând că până la urmă, printr-o nouă serie de presiuni și intervențiuni, să obțină cele trebuincioase, fără a mai ține seama de condițiile impuse de guvernul român”².

Toate aceste remanieri guvernamentale care au sfârșit cu numirea la 24 noiembrie 1939 a lui Gh. Tătărescu, deși reflectau o anumită instabilitate și derută în rândurile cercurilor guvernante, n-au fost însoțite atunci de modificări în orientarea politică de ansamblu. Ca unul dintre inițiatorii planului neutral al statelor balcanice și dunărene, România a atras și mai mult ostilitatea Reichului. Noile concesii economice făcute Germaniei la sfârșitul anului 1939 și în prima parte a anului 1940 au mai amânat, dar nu pentru multă vreme, ziua scadenței. Încă de la 29 noiembrie 1939, într-o convorbire cu

* Muzeul Județean Argeș, Pitești.

¹ V. Slăvescu, *Note Zilnice*, în „Magazin istoric”, anul XXIII, nr. 4 (265), aprilie 1989, p. 37.

² Al. Gh. Savu, *Dictatura regală*, 1970, p. 342.

Mihai Popovici, Fabricius avertizează că „... multe cercuri germane cred că neutralitatea României va fi cât de curând un obstacol pentru Germania”³.

Trecerea României de la politica neutralistă la politica orientală spre Reich și spre aliații lui, în cursul anului 1940 este extrem de interesantă. Această trecere s-a produs treptat, în condițiile manifestării unor puternice contradicții între țara noastră care făcea eforturi disperate pentru a-și apăra suveranitatea și integritatea sub scutul tot mai ineficient al neutralismului și Germania hitleristă, care își intensifică zi de zi presiunile pentru a atrage România în sfera ei de influență, înfruntare de forțe, evident inegală și tot mai defavorabilă României.

La sfârșitul anului 1939, se putea constata, că România în scopul apărării teritoriului său național, se ancorase adânc în politica anglo-franceză, în ciuda neutralității sale declarate. De asemenea, acțiunile și atitudinea României, atât față de invadarea Poloniei și de distrugerea statului polonez, cât și de conflictul sovieto-finlandez, vădeau pe deplin orientarea guvernului spre Franța și Marea Britanie. La 17 septembrie 1939, România nu a pus în practică tratatul ce o lega de Polonia, deoarece acest stat, așa cum atestă telegrama circulară adresată de Gafencu misiunilor diplomatice, nu a cerut punerea lui în vigoare⁴.

De altfel, în aceeași zi, o telegramă a ministrului României la Londra, informa ca Marea Britanie aproba, întru totul, decizia guvernului român. Această atitudine a permis, de altfel, României să dea un efectiv ajutor trupelor și oamenilor politici polonezi, refugiați în România, în ciuda poziției ostile și a amenințărilor proferate de al III-lea Reich. Gafencu a intervenit, de pildă, în favoarea oamenilor politici polonezi, atât pe lângă guvernul italian, cât și pe favoarea oamenilor politici polonezi, atât pe lângă guvernul italian, cât și pe lângă cel turc, izbutindu-se, așa cum se știe, trimiterea prin Turcia spre occident a unui important număr de tehnicieni polonezi. Tragicele evenimente, care pricinuiseră dispariția temporară a Poloniei de pe harta Europei, au obligat România să caute, atât cât se mai putea, noi mijloace de apărare: a încercat o apropiere de Ungaria, dată fiind poziția pozitivă a acestui stat față de Polonia invadată. S-au utilizat și bunele oficii ale Iugoslaviei, făcându-se un real progres prin reducerea simultană, la 30 septembrie, a efectivelor militare de la frontiera ungaro-română⁵.

Concomitent s-a produs o puternică acțiune de solidaritate în cadrul statelor grupate în înțelegerea Balcanică, fapt comentat cu interes, mai ales în Italia și atestat de documentele italiene. Aceasta, cu atât mai mult, cu cât la 19 octombrie, Turcia se legase puternic de Marea Britanic și de Franța prin cunoscutul tratat de Alianță tripartit.

În februarie 1940, în cadrul celei de-a opta sesiuni a înțelegerii Balcanice s-a hotărât extinderea obligațiilor reciproce cu privire la apărarea în comun a regiunii, pentru ca „împreună să se poată face față pericolului unei invazii, în cazul unei agresiuni extrabalcanice”⁶.

În primăvara anului 1940, însă, după ce a avut loc cunoscuta conciliere a divergențelor italo-naziste, Germania a trecut la acțiuni de completă izolare a României.

³ Arh. M.A.I. dosarul nr. 10176, vol. 2, p. 223, Nota S.S.I. din 29 noiembrie 40.

⁴ A.M.A.E., fond U.R.S.S., dos. 87, teleg. 580331/17 sept. 1939, semnată Gafencu, în: *Probleme de politică externă a României, 1918-1940*, edit. Milit., 1977, p. 225.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Eliza Campus, *op. cit.* p. 227.

Gafencu observa atunci că „libertatea noastră de acțiune scade și nu mai există altă soluție decât să rezistăm și câștigăm timp”⁷. Greutățile pe plan extern și intern însă se îngrămădeau împiedicând, în mod vizibil, pregătirile necesare rezistenței. Incitate de fascismul italian și de cel german, Ungaria și Bulgaria și-au intensificat activitatea revizionistă. Astfel, în martie 1940, a fost publicată la Berlin o hartă a României, în care aproximativ o jumătate din orașele țării purtau nume maghiare⁸. Pe de altă parte, în aceeași perioadă, măsuri interne pripite creau panică: de pildă, după documentele consulatelor germane din Timișoara și Oradea, reiese că unele industrii din nord-vestul țării au fost îndemnate să se mute în vechea Românie. Concomitent Carol al II-lea acorda atari concesiile VOLKSGEMEINSCHAFT-ului, încât au început să se publice articole în care se vorbea despre „înaltul simț politic al regelui Carol”. De asemenea, se știe că regele Carol a consimțit prin protocolul confidențial, semnat cu Germania la 24 aprilie 1940, să vândă la un preț cu totul nefavorabil o mare cantitate de petrol, în referatul semnat de Moscuna Sion privind relațiile româno-germane se arăta în protocolul confidențial din 26 aprilie 1940, că România pierdea 26,500 milioane, renunțând la drepturile vamale și majorând cursul mărcii de la 50 lei la 60 lei pentru I.R.M.⁹

Așadar devine limpede că gravele evenimente din aprilie când naziștii au ocupat Danemarca și au invadat Norvegia, își puneau pas cu pas, amprente asupra politicii interne și externe a României. Al III-lea Reich cerea acum în forme ultimative, României și altor state neutre din sud-est demobilizarea rezervelor și executarea totală a angajamentelor economice. Încă din 19 aprilie 1940, Carol al II-lea a convocat la palat pe primul ministru Gheorghe Tătărescu, pe ministrul de externe Grigore Gafencu și pe ministrul Casei Regale Urdăreanu, când s-a hotărât ca țara să opună rezistență în cazul unui atac din partea Germaniei sau Uniunii Sovietice. În același timp, regele își schimbă poziția față de Garda de Fier, simpatiza cu Germania, acordând amnistie pentru crimele politice, la 26 aprilie 1940¹⁰.

În luna mai, când Belgia și Olanda au fost invadate, iar Franța se găsea în mare primejdie, oamenii politici antinaziști, ca de pildă Gr. Gafencu, Gheorghe Tătărescu, ca și grupările burgheze ostile Germaniei au cedat în fața presiunilor interne și externe, fapt ce a devenit vizibil la finele lunii mai, la Consiliul de Coroană prezidat de Carol al II-lea din 29 mai 1940, la care au participat Gafencu, Tătărescu și Urdăreanu. Carol al II-lea le comunică hotărârea sa de răsturnarea alianțelor și trecerea deschisă de partea Axei Berlin-Roma, declarând atunci că „nu mai era îngăduită nici o pierdere de timp”. Chiar în aceea zi a dispus semnarea Pactului petrolului, pact semnat de Gh. Tătărescu.

Astfel granițele franco-britanice deveniseră inoperante față de o agresiune rusă, încă din ianuarie 1940, când guvernul condus de Gh. Tătărescu a fost înștiințat oficial că, împotriva unui atac sovietic, asistența franco-britanică nu putea fi pusă în mișcare decât în condițiuni care erau inițial irealizabile¹¹.

⁷ *Ibidem*.

⁸ V. F. Dobrinescu, *România și Ungaria de la Trianon la Paris, 1920-1947*, Ed. „Viitorul românesc”, 1996, p. 165.

⁹ Eliza Campus, *Poziția României față de politica de revanșă și agresiune a marilor puteri fasciste din Europa, în Probleme de politică externă a României, 1918-1940*, Edit. Milit. 1997, p. 228.

¹⁰ Teodor Mavrodin, *Mareșalul Antonescu întemnițat la Moscova*, Pitești, Edit. Carminis, 1998, p. 33.

¹¹ Sanda Tătărescu - Negiopantes, *Gh. Tătărescu, Mărturie pentru istorie*, Ed. Enciclopedică, Buc. 1996, p. 271.

Semnificative sunt Notele Zilnice ale lui Victor Slăvescu pentru acea perioadă. „La 11 mai 1940 sunt chemat de Sibiceanu la Gh. Tătărescu acasă. Acolo în salonul lui cel mare erau convocați toți miniștri. Ne aduce la cunoștință că a hotărât, față de toți miniștrii să prezinte demisia guvernului spre a pune capăt unor zvonuri interne și spre a reinnoi încrederea suveranului într-un nou guvern. După amiază sunt din nou chemat la Tătărescu, unde găsesc și alți colegi. Tătărescu introduce pe fiecare în parte spre a-i spune departamentul care îl are. Când vine rândul meu nu mai aștept să-mi spună dacă am rămas la același departament; îl întreb ce schimbări face¹².

Pe data de 13 mai 1940 sunt chemat de Tătărescu la Ministrul Apărării Naționale unde găsesc pe generalul Ilcuș și generalul Tenescu și unde apoi au luat parte și M. Cancicov și Mitiță Constantinescu. Discutăm măsurile care trebuiesc luate (parașutiști, depozite de carburanți). Urmărim cu atenție ce se întâmplă în occident, în ajun trupele germane ajunseseră în Olanda, în fața Rotterdamului, în Belgia la Anvers, iar trupele franceze erau obligate să se retragă pe râul Meuse¹³.

Conferința din 25 mai 1940 la care au luat parte Gh. Tătărescu gen. Ilcuș și gen. Tenescu, în cabinetul lui V. Slăvescu a analizat problemele de armament și evenimentele internaționale, cât și teama intrării Italiei în război.

Pe data de 31 mai 1940 Ministrul de externe Gr. Gafencu își prezintă demisia care este acceptată, fiind numit ministru plenipotențiar la Moscova, unde va sta până la 26 iunie 1941 când se rup relațiile diplomatice cu Uniunea Sovietică, în locul lui la externe va fi numit Ion Gicurtu. În condițiile în care după ce se contura prăbușirea frontului francez orice sprijin din partea guvernelor de la Londra și Paris era exclus, primul ministru Gh. Tătărescu, în prezența lui E. Urdăreanu și Gafencu, îi ceruse ministrului german W. Fabricius să comunice guvernului său dorința largirii colaborării cu Germania.

Bunele raporturi româno-italiene de la începutul anului 1940 s-au repercutat și asupra contractelor militare, care sau diversificat, în România se afla un mare număr de ofițeri italieni, îndeosebi specialiști în fortificații aduși de Ministrul Transporturilor, care au fost trimiși la frontiera româno-sovietică, unde se construiseră fortificații cele mai multe pe baza avantajelor oferite de teren, cu gropi adânci consolidate cu fier beton, împotriva tancurilor. Totuși, în mai 1940 Italia a manifestat nemulțumiri față de politica economică a României care, aprecia atașatul militar de la Roma, a făcut ca volumul exporturilor românești să scadă în ultimele luni la o treime¹⁴.

Evenimentele internaționale din ultimele luni au dat naștere unui „spirit războinic“ și au alimentat sentimente iridentiste ale minorităților din România. Un eventual război, se nota într-un buletin informativ asupra iridentei maghiare, este privit ca salutar. Sentimente similare încerca minoritatea bulgară a cărei orientare iridentistă era întreținută cu prudență și tenacitate de oficialitățile revizioniste. În perioada noiembrie 1938 - mai 1940, Reichul a încurajat politica revizionistă a Ungariei și Bulgariei, în scopul utilizării acestora ca instrument de presiune asupra României¹⁵.

¹² V. Slăvescu, *Note Zilnice*, în „Magazin istoric“, anul XXIII, nr. 6 (265), aprilie 1989, p. 24, 25.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ V. F. Dobrinescu, Ion Pătroiu, Gh. Nicolescu, *Relații politico-diplomatice și militare româno-italiene (1914-1947)*, Intact, 1999, p. 270.

¹⁵ V. F. Dobrinescu, *România și Ungaria de la Trianon la Paris, 1920-1947*, Ed. Viitorul românesc, 1996, p. 164.

În cursul ultimelor luni incidentele provocate de sovietici la granița de răsărit a României trădau intențiile acestora. De altfel la 29 martie 1940, în Sovietul Suprem, Molotov a pus problema Basarabiei, Carol al II-lea, cere sprijinul lui Hitler pentru a fortifica granița de răsărit, dar acesta nu răspunde. Carol nu știa de înțelegerile dintre Stalin și Hitler de la 23 august 1939.

Încercările din ultimul timp, după cum specifica Gh. Tătărescu, de a realiza o politică de apropiere de U.R.S.S. au rămas infructuase. Toate tentativele guvernului român s-au sfârșit de rezistența guvernului sovietic: evenimentele din anii 1939-1940 creaseră sovietelor o situație privilegiată, în care politica de prietenie cu România nu mai avea pentru ele nici un interes¹⁶.

După pacea cu Finlanda (22 martie 1940), numeroase trupe sovietice și tehnică de luptă sunt concentrate la Nistru, concomitent fiind intensificate operațiunile de fortificare și îmbunătățire a comunicațiilor. Intențiile Moscovei nu mai păreau de-acum a fi un secret. Incidentele de frontieră deveneau tot mai frecvente, ceea ce l-a determinat pe ministrul Davidescu să prezinte mai multe note Comisariatului Sovietic pentru Afacerile Străine. La 10 aprilie 1940, Molotov îl convoca pe șeful misiunii diplomatice a României la Moscova pentru a-i înmâna o listă cu 15 cazuri de incidente, în care, fără nici un temei, trupele române erau acuzate că „au tras peste frontieră” „astfel de incidente nu trebuie să se repete” și a întins degetul spre ministrul nostru¹⁷.

În realitate, „o parte din aceste incidente erau provocate de înșși soldații sovietici, o parte era inventată pe de-a întregul și o altă parte nu erau decât exagerări tendențioase ale unor acte cu caracter polițienesc, perfect legale ale grănicerilor și trupelor noastre”¹⁸.

La mijlocul lunii aprilie 1940, însărcinatul cu afaceri ale legației sovietice la București, Kukoliev, știa deja că, în „cel mult o lună” problema Basarabiei va fi ridicată de autoritățile sovietice, care „intenționează să o rezolve o dată pentru totdeauna”. După părerea lui Kukoliev, Moscova va cere Bucureștiului să definească apartenența Basarabiei la U.R.S.S. sau chiar România, prin intermediul unui plebiscit cu garanții internaționale. El considera că poporul român basarabeian a fost obligat prin forța armelor să se alăture românilor, fără să i se dea posibilitatea să-și spună părerea, iar această stare de lucruri noi vrem să înceteze în timpul cel mai scurt. Dacă România, care de 20 de ani a refuzat s-o facă, nu va accepta nici acum propunerea sovietică, de data aceasta se va vedea că lucrurile nu mai merg ca în trecut. Tonul tot mai amenințător al politicii Moscovei față de statele mici vecine, printre care și România, reieșea și din presa sovietică a vremii, în numărul din 14 aprilie 1940 „Isvestia” publica aricolul Neutralitatea statelor mici, unde se afirma că „neutralitatea absolută este o fantezie”, iar politica unora din țările mici era calificată drept una de „sinucidere”. Consultat în privința sensului acestei aserțiuni, ministrul german de la Moscova, Schulemburg, după ce în prealabil purtase o discuție cu Molotov, se mulțumea să dea asigurări reprezentantului României că atitudinea Uniunii Sovietice este „defensivă”. Asigurări de acest gen oferite de Moscova

¹⁶ Gh. Tătărescu, *Evacuarea Basarabiei și a Bucovinei de nord*, Edit. Scrisul românesc, S-A, Craiova, Poiana Gorj, 1940, p. 16.

¹⁷ V. F. Dobrinescu, Ion Constantin, *Basarabia în anii celui de-al doilea război mondial*, Institut. European, Iași 1995, p. 14.

¹⁸ Gh. Tătărescu, *op. cit.*, p. 177-178.

direct sau indirect prin interpuși, cum era Schulemburg, nu puteau fi „liniștitoare“ pentru România, atâta timp, cât granițele sale se concentrau atunci între 35 și 46 divizii sovietice¹⁹.

Intensele pregătiri militare sovietice erau observate și de consulul american de la Moscova, M. Ward, care în drumul său spre Lvov, afla că ofițerii localnici se pregătesc pentru „eliberarea Basarabiei“, în primele zile ale lunii mai 1940, din însărcinarea lui Carol al II-lea, un general român pleca în Germania, pentru a solicita sprijin la ridicarea unui „zid de apărare în est“, la 22 mai, Gr. Gafencu se adresa ministrului plenipotențiar Fabricius, atrăgând atenția în legătură cu trupele sovietice concentrate la frontiera română. Ministrul german răspundea că, în condițiile schimbărilor profunde intervenite în raporturile germano-ruse „pacea și liniștea României atârnă, în bună parte, și de înțelegerea deplină la care ar putea ajunge România cu vecinii săi de la Răsărit“²⁰.

Ținând seama de concentrările de trupe din Ungaria și de deplasările spre sud ale armatelor sovietice, guvernul român hotărâ la 22 mai, drept măsură de prevedere și pregătire, să întărească efectivele unităților ce se aflau la hotare. Urmărind drept scop desăvârșirea instrucției trupelor și a ofițerilor de rezervă, măsurile luate aveau caracter temporar, nefiind vorba de mobilizare generală.

La 28 mai 1940 s-a întreprins un demers solemn al primului ministru Gh. Tătărescu, sub forma unui memorandum remis, în prezența lui Gafencu și Urdăreanu, ministrului german de la București, Fabricius și în care se exprima îngrijorarea crescândă a României față de masarea de trupe străine la granițele sale²¹. Abținerea din partea Germaniei a unui sprijin privind garantarea și apărarea frontierelor României era însă iluzorie, atâta vreme cât Berlinul își dăduse, la 23 august 1939, acordul pentru anexarea Basarabiei de către U.R.S.S. De aceea nu este de mirare că tonul răspunsului german din 2 iunie „nu a sunat deloc ca preludiul unei cruciade germano-române împotriva Uniunii Sovietice. Deosebit de tulburătoare era întrebarea: „dacă și în ce măsură, România va fi dispusă a discuta eventualele dorințe de revizuire ale vecinilor săi, ca de pildă a Rusiei în chestiunea Basarabiei?“. Precizând că Germania nu este în nici un fel, interesată în chestiunea granițelor din Balcani, însemna, în modul cel mai clar, că guvernul de la Berlin refuza să arate vreun interes în legătură cu apărarea României în fața unei agresiuni sovietice.

La poziția Reichului față de România s-a raliat și Italia, în pofida „asigurărilor și a sfaturilor anterioare date Bucureștiului de a rezista împotriva unui atac rus în interesul civilizației și al latinității“²², după cum afirma Gh. Tătărescu. Mussolini îi scria lui Hitler la 30 mai 1940: „Sub raport politic, socotesc necesar de a nu extinde conflictul asupra bazinului dunăreano-balcanic, de unde Italia trebuie în momentul de față să-și asigure furniturile care nu-i vor mai veni din Anglia, în împrejurările în care cercul în jurul României era aproape închis, sovieticii manifestau un interes major pentru extinderea legăturilor cu Italia, care dovedise preocupări în privința zonei Balcanilor, și implicit pentru relații mai bune cu România. După o convorbire pe care a avut-o cu Molotov, Augusto

¹⁹ M. Ap. N., fond 5417, 1940, dosar 20, poziția 903, f. 39.

²⁰ V. F. Dobrinescu, Ion Constantin, *Basarabia în anii celui de-al doilea război mondial*, Institut European, Iași 1995, p. 26.

²¹ Al. Cretzianu, *Politica de pace a României*, loc. cit., p. 69.

²² Gh. Tătărescu, op. cit. loc. cit. p. 181.

Rosso, raporta la Roma în ziua de 20 iunie 1940: „Guvernul sovietic este de părere că relațiile italo-sovietice trebuie restabilite repede și în deplină claritate, precum și în forma în care s-a făcut între Germania și Rusia Sovietică. Molotov a făcut observația că relațiile între guvernul sovietic și Germania sunt excelente și că efectele lor se resimt pe deplin²³.”

Războiul-fulger, desfășurat de Wehrmacht în vest (10 mai - 22 iunie 1940) a răsturnat scenariul lui Stalin, întemeiat pe o confruntare de lungă durată pe frontul apusean, determinând conducerea sovietică să acționeze imediat și fățiș împotriva României, înfrângerea fulgerătoare a Franței (care a semnat la 22 iunie armistițiul de la Rethondes), retragerea trupelor britanice de pe continent, intrarea Italiei în război și ocuparea unei mari părți a Europei de către Germania au fost factori care l-au alertat pe Stalin. Istoricul Gh. I. Brătianu opina că „dacă războiul pe frontul occidental s-ar fi prelungit mai mult, așa cum, fără îndoială, sconta ca de la început, pentru a profita după epuizarea reciprocă a celor doi adversari, U.R.S.S. ar mai fi temporizat înainte de a trece la fapte²⁴.”

„Urgența” acțiunii U.R.S.S. împotriva României și caracterul ultimativ al cercurilor sale privind Basarabia și Bucovina au fost determinate de teama lui, Stalin în legătură cu previzibila schimbare a politicii lui Hitler și prin dorința de a realiza rapid obiectivele urmărite, cât timp trupele germane erau încă ocupate în vest. Așa se explică de ce scenariul „clasic” aplicat de Moscova pentru ocuparea țărilor baltice - negocieri de tratate de asistență mutuală, baze militare și în final anexiunii teritoriale - nu a mai fost folosit și în cazul României. Din „lipsă de timp”, Moscova a recurs de această dată la „arderea etapelor”, Molotov insistând, din primul moment asupra caracterului urgent al soluționării diferendului sovieto-român²⁵.

În condițiile în care ostilitățile de pe frontul de vest intraseră în faza lor decisivă, a doua zi după căderea Franței, la 23 iunie 1940, Molotov îl informa pe ambasadorul german de la Moscova, Schulenburg că, „soluționarea chestiunii Basarabiei nu mai suferă nici o amânare. Guvernul sovietic caută, deocamdată, să soluționeze chestiunea pe cale pașnică, dar el intenționează să utilizeze forța în caz că guvernul român va respinge acordul pașnic. Revendicările sovietice se extind și asupra Bucovinei, în care locuiește populația ucrainiană”. Pretinzând Bucovina, Stalin nu considera că încalcă protocolul adițional secret.

Hitler a fost nemulțumit atât de procedeul lui Stalin, cât și de momentul recurgerii la el, în condițiile în care trupele Wehrmacht-ului se resimțeau în urma efortului depus în cadrul campaniei de vest. Dar cel mai mult a fost de natură să-l irite pe Fuhrer cererea privind Bucovina, care reprezenta, de fapt, încălcarea cadrului teritorial stabilit, de comun acord cu Stalin, în august-septembrie 1939. De aceea, la primirea notei care se referea și la Bucovina, Hitler ar fi strigat: „nu vreau să fiu luat drept un imbecil de către ruși!”²⁶.

Surprins de noua cerere sovietică, guvernul german transmitea lui Schulemburg, în dimineața zilei de 25 iunie, pentru informarea conducerii U.R.S.S. următorul răspuns:

²³ V. F. Dobrinescu, Ion Constantin, *Basarabia în anii celui de-al doilea război mondial*, Institut European, Iași 1995, p. 26.

²⁴ Gh. Brătianu, *Marea Neagră*, vol. I, București, 1988, p. 1900.

²⁵ Florin Constantiniu, *op. cit.* p. 83 și 91.

²⁶ V. F. Dobrinescu, Ion Constantin, *op. cit.* p. 31.

„I Germania rămâne fidelă acordurilor de la Moscova. De aceea este dezinteresată de problema Basarabiei.

2. Pretenția guvernului sovietic asupra Bucovinei este o noutate. Bucovina a fost înainte provincie a coroanei austriece. De aceea, Germania este, în special interesată de soarta acestor germani etnici.

3. În restul teritoriului român, Germania are puternice interese economice. Acestea cuprind atât zonele petroliere, cât și pământul agrar și de aceea aceste regiuni să nu devină teatru de război.

4. Pentru o rezolvare a problemei Basarabiei, conducerea Reichului este de părere că, pe tărâmul înțelegerii din partea Uniunii Sovietice, să se facă totul pentru o rezolvare pașnică cu conducerea română în problema Basarabiei.

Ca urmare a rezervelor manifestate de Berlin în legătură cu problema Bucovinei, V. M. Molotov a avut consultări în cadrul cabinetului și, desigur, cu Stalin. La 26 iunie, a fost convocat Schulemberg, căruia i s-a comunicat faptul că guvernul sovietic „a hotărât să-și limiteze pretențiile sale la partea de nord a Bucovinei, cu orașul Cernăuți, subliniindu-se că, după opinia sovietică“ hotarul trebuie să treacă din cel mai de sud punct al Ucrainei apusene sovietice, de lângă muntele Kniatasa spre est de-a lungul râului Suceava și apoi mai spre nord-est de Herta pe Prut²⁷.

La sugestia lui Schulemburg că o soluționare pașnică ar restitui României tezaurul Băncii Naționale Române, trimis la Moscova pentru păstrare în timpul primului război mondial, Molotov a declarat că „nici vorbă nu poate fi despre acesta, deoarece România a exploatat destul de mult timp Basarabia²⁸. Cu aceeași ocazie, Molotov a prezentat ministrului german noua graniță cu România, precum și demersurile ce vor fi întreprinse pentru realizarea scopului propus: în următoarele zile, guvernul sovietic va înainta ministrului plenipotențiar de la Moscova pretenția și în legătură cu aceasta așteaptă ca guvernul german să sfătuiască, fără întârziere, guvernul de la București „să se spună cerințelor sovietice, pentru că, în caz contrar, războiul este inevitabil“.

În paralel cu demersurile întreprinse pe lângă guvernul german, Molotov s-a preocupat și de obținerea acordului Italiei, în cadrul discuției pe care a avut-o la 20 iunie cu Russo, ministrul plenipotențiar al Italiei, șeful diplomației de la Moscova îi înfățișa acestuia poziția Kremlinului față de problemele teritoriale: „cu Ungaria, guvernul sovietic întreține relații bune. Guvernul sovietic consideră drept întemeiate unele cerințe maghiare. Relațiile sovieto-bulgare sunt trainice, dar pot să devină și mai trainice. Revendicările bulgare asupra Dobrogei și în ceea ce privește ieșirea la Marea Egee, guvernul sovietic le consideră întemeiate, le recunoaște și nu are obiecții împotriva realizării lor²⁹.

Exprimându-și deplinul acord, ministrul de externe al Italiei Ciano, declara că „nu sunt nici un fel de motive de a bara rușilor calea unei rezolvări pașnice și este dispus să exercite o influență la București, dacă acest lucru este de dorit de germani sau de ruși“.

În vreme ce Berlinul trata cu Moscova și cu Roma condițiile pe care guvernul român trebuia să le accepte în legătură cu Basarabia și Bucovina, Bucureștiul era ocolit și

²⁷ Ibidem.

²⁸ Ibidem.

²⁹ V. F. Dobrinescu, Ion Constantin, *Basarabia în anii celui de-al doilea război mondial*, Institut European, Iași 1995, p. 35.

dezinformat de însuși ministrul german în România Fabricius. În urma întâlnirii din dimineața zilei de 26 iunie cu Gh. Tătărescu, Fabricius concluziona: „Președintele Consiliului de Miniștri este cuprins de mare îngrijorare. Am impresia că românii, sperând într-o victorie germană apropiată, amână tratativele cu rușii”.

Dimensiunile tragediei României erau amplificate și de lipsa sprijinului din partea Marii Britanii, aflată ce-i drept, și ea într-o situație dificilă după căderea Franței.

După ce guvernul român a încercat să inițieze tratative comerciale cu U.R.S.S., la 1 iunie 1940, ministrul de la Moscova, Gh. Davidescu, raporta Ministrului Afacerilor Străine că lui Molotov „i se pare puțin probabil” ca printr-un acord comercial să se poată ajunge la intensificare schimburilor sovieto-române, dat fiind că ambele state produc aceleași articole: petrol, grâne, etc. este evident că o dezvoltare a raporturilor comerciale cu România nu putea fi de „actualitate” pentru Kremlin; atâta vreme cât acesta urmărea raptul prin forță a unor teritorii românești³⁰.

În perioada imediat anterioară remiterii notelor ultimative sovietice, dispozitivul ofensiv sovietic de-a lungul graniței de nord-est a României, format din 40 de divizii susținute de 14 brigăzi blindate, 30 de regimente și 4 divizioane de artilerie era realizat, în total, în districtul militar Lvov, Kiev și Odesa se aflau 3-5 divizii infanterie, 10-11 divizii cavalerie, 10-11 divizii C.L., 9-10 brigăzi de aviație³¹. Avându-se în vedere concentrările masive de trupe sovietice la frontierele țării, ministrul Davidescu primea la 26 iunie instrucțiuni să arate Moscovei, supunerea României „în legătură cu aceste pregătiri militare, care aveau un caracter îngrijorător”. Tot la 26 iunie 1940, ministrul de externe Ion Giurgutu a avut o întrevedere cu Fabricius, i-a declarat că țara sa „este încă prea preocupată de problemele sud-estului european, unde dorește să fie complet liniște.

În seara zilei de 26 iunie 1940, orele 22, V. M. Molotov, în numele guvernului sovietic, a remis ministrului român la Moscova, Gh. Davidescu, o notă ultimativă în care se făceau afirmații în flagrantă contradicție, nu numai cu dreptul istoric, dar și cu normele și principiile juridice internaționale unanim acceptate: „în anul 1918, România, folosindu-se de slăbiciunea militară a Rusiei, a desfăcut de la Uniunea Sovietică (Rusia) o parte din teritoriul ei, Basarabia, călcând prin aceasta unitatea seculară a Basarabiei, populată în principal cu ucrainieni, Republica Sovietică Ucrainiană. Uniunea Sovietică nu s-a împăcat niciodată cu faptul luării cu forță a Basarabiei, ceea ce guvernul sovietic a declarat nu o singură dată și deschis în fața întregii lumi³².

Guvernul U.R.S.S. propune guvernului Regal al României:

1 Să înapoieze cu orice preț Uniunii Sovietice Basarabia.

2 Să transmită Uniunii Sovietice partea de nord a Bucovinei, cu frontierele potrivit cu harta alăturată.

Guvernul sovietic își exprimă speranța că guvernul român va primi propunerile de față ale U.R.S.S. și că aceasta va da posibilitatea de a se rezolva pe cale pașnică conflictul prelungit dintre U.R.S.S. și România. Guvernul sovietic așteaptă răspunsul Guvernului Regal al României în decursul zilei de 27 iunie anul curent³³.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ Ion Siscanu, *Ocuparea Basarabiei, Hertei și a nordului Bucovinei*, în „Revista de istorie militară”, nr. 4 (10), 1991, p. 18.

³² V. F. Dobrinescu, Ion Constantin, *Basarabia în anii celui de-al doilea război mondial*, Institut European, Iași 1995, p. 39.

³³ *Ibidem*, p. 40.

Conținând în mod clar elementele amenințărilor recurgerii la forță în caz de refuz, ultimatumul sovietic a surprins factorii de decizie politică și militară din România prin duritatea și cinismul său, „această știre m-a trăznit ca o lovitură de măciucă și m-a revoltat în cel mai înalt grad - consemna regele Carol al II-lea. Este un lucru așa de oribil, încât nici o minte românească nu poate să o conceapă. Oricare ar fi riscurile părerea mea este că trebuie să rezistăm la astfel de injoncțiuni și să ținem la ceea ce am spus atât de des; dacă vom fi atacați, ne vom apăra. Se așteaptă textul telegrammei ca să se poată lua o hotărâre³⁴.

În cadrul convorbirii pe care primul ministru, Gh. Tătărescu, a avut-o în dimineața zilei de 27 iunie 1940 cu regele Carol al II-lea s-a hotărât să nu se apeleze la sprijinul Marii Britanii (Franța se găsea dezarmată și scoasă din luptă). Primul ministru Gh. Tătărescu a hotărât să informeze guvernele german și italian că România nu poate accepta un ultimatum cu caracter militar și că poporul român este hotărât să se apere, în acest scop, guvernul va decreta mobilizarea generală. Comunicate asemănătoare s-au făcut partenerilor din înțelegerea Balcanică, cerându-se guvernelor grec, turc și iugoslav să răspundă dacă se poate conta pe sprijinul lor, conform prevederilor Pactului Balcanic, în cazul unui eventual atac din partea Ungariei și Bulgariei, care s-ar putea declanșa în mod simultan cu acela al Armatei Roșii³⁵.

În fața acestui ultimatum nu erau decât două soluții: rezistența sau acceptarea, declara Gh. Tătărescu. „Rezistența era soluția cea mai ușoară, era soluția instinctului, soluția bărbăției. Rezistența era actul reflex al unui neam conștient de drepturile sale și de misiunea istorică. Dar rezistența însemna nu numai un război inegal, dar un război în care armata noastră nu-și putea arunca în luptă toate forțele, întrucât avea de apărut și alte fronturi amenințate și în împrejurări în care orice ajutor devenise iluzoriu și asigurarea oricărei linii de retragere, imposibilă. Rezistența însemna, în cazul cel mai bun, irosirea forțelor noastre armate. Prin această irosire se încurajau însă alte agresțiuni, care în împrejurările din luna iunie, puteau crea țării noastre o situație cu totul gravă. Iată de ce, guvernul în urma examinării obișnuitoare a consecințelor războiului și conștient de toate răspunderile ce avea să le ia în fața istoriei, a abandonat hotărârea rezistenței, și a încercat să negocieze pentru a reduce amploarea loviturii și pentru a putea executa evacuarea în ordine, asigurând viața și avutul românilor ce voiau să se retragă cu trupele noastre. Aceste negocieri ne-au fost refuzate brutal printr-un alt ultimatum primit în ziua de 27 iunie³⁶. Bătuse ceasul hotărârii definitive. Două consilii de coroană examinaseră întreaga situație și lăsară guvernului sarcina să decidă. După o ultimă consultare cu șefii armatei și cu membrii guvernului, am examinat împreună cu Suveranul întreaga situație. Examenul a fost dramatic. Majestatea sa Regele mi-a înmănat spre contrasemnare decretul de mobilizare generală și, a oferit spada pentru a apăra în fruntea armatei pământul strămoșesc, în numele destinelor românești - continua să ne relateze Gh. Tătărescu - am implorat Majestatea sa să lase guvernului sarcina să ia răspunderea jertfei ce țara era silită să facă, evacuând provinciile voievodale. N-am putut clinti hotărârea regească și numai pe

³⁴ Vezi pe larg Al. Cretzianu, *Politica externă a României, în România cu și fără Antonescu*, p. 73.

³⁵ Gh. Tătărescu, *Primejdia invaziei rusești a sfârșitului pozițiilor politicii noastre externe, în România cu și fără Antonescu*, p. 93.

³⁶ Gh. Tătărescu, *Evacuarea Basarabiei și a Bucovinei de nord*, edit. Scrisul românesc S-A, Craiova, Poiana Gorj, 1940, p. 93.

temeiul răspunderilor sale constituționale, guvernul a hotărât acceptarea ultimatum-ului ca singura soluție impusă de rațiune. Am hotărât acceptarea sub presiunea forței și a violenței împotriva dreptului și a dreptății. Am hotărât acceptarea care lasă deschise toate căile viitorului, preferând-o rezistenței care, deschizând drumul și altor agresiuni împotriva României, putea pune în primejdie ființa însăși a statului român, în ziua de 28 iunie 1940 începea calvarul evacuării³⁷.

În urma celor două consilii de Coroană și a „sfaturilor aliaților din înțelegerea Balcanică, România a hotărât evacuarea Basarabiei și ducerea rezistenței pe Prut: s-a convenit cu guvernul sovietic ca, în cursul zilei de 28 iunie, să fie predate orașele Chișinău, Cernăuți și Cetatea Albă. Ministrul de externe Argetoianu, ruga pe Davidescu ca, la orele 11, să remită lui Molotov următorul răspuns: „guvernul român, pentru a evita gravele urmări pe care le-ar avea recurgerea la forță și deschiderea ostilităților în această parte a Europei, se vede silit să primească condițiile de evacuare specificate în răspunsul sovietic. Guvernul român ar dori totuși, ca termenele de la punctul 1 și 2 să fie prelungite, deoarece evacuarea teritoriului ar fi foarte greu de adus la îndeplinire în patru zile din pricina ploilor și inundațiilor³⁸.

Ministrul de externe român credea că o comisie mixtă, prevăzută la punctul 5 al condițiilor ar putea discuta și rezolva această chestiune, într-adevăr Comisia de la Odessa a funcționat în perioada 28 iunie - 31 octombrie 1940. Ajunsă la Odessa la 29 iunie, ea a cerut prelungirea termenului de evacuare a protestat contra înaintării rapide a sovieticilor și a cerut oprirea acestora pe linia atinsă. Comisia a propus la 30 iunie, orele 12, un plan de evacuare care să lase liberă plecarea trenurilor cu refugiați; a cerut insistent ca trupele sovietice să nu stânjenească retragerea armatelor române. Aceasta a reușit să repartizeze 13.750 persoane, între care aproape totalitatea ofițerilor și a obținut aprobarea pentru repatrierea tuturor persoanelor cerute pe tabelul delegației române, în plus păstrarea în patrimoniul statului a unui material rulant în valoare de 1250 miliarde lei, obținerea și aducerea în țară a materialelor și depozitelor armatei române, în valoare de 1,5 miliarde lei, păstrarea vaselor comerciale, pretinse de Uniunea Sovietică în valoare de 400 milioane lei.

Ministrul Davidescu a avut mai multe întâlniri la Moscova cu oficialitățile sovietice. La 28 iunie, orele 23,20 el ia comunicat lui Dekanozov, în lipsa lui Molotov, numele delegațiilor din Comisia de la Odessa, a expus cererea Bucureștiului în ceea ce privește regiunea de cedat în nordul Bucovinei, precum și cea relativă la prelungirea termenului de evacuare până la 8 iulie. Molotov a răspuns că: 1 aprobă prelungirea termenului de ajungere pe noua frontieră până la 3 iulie, orele 13 (ora Moscovei); 2 că va da dispoziție imediat ca: a) trupele sovietice să respecte ritmul mișcării; b) să pună în libertate pe toți cei opriți c) că va ordona cercetări pentru cazurile semnalate³⁹.

Și acum, ce trebuie să facem? Se întreba Gh. Tătărescu. Cutremurul european care a început în septembrie 1939, nu s-a sfârșit și o altă ordine europeană e în curs de încheiere, în cadrul acestei ordini europene se vor radical problemele referitoare la o nouă organizare economică și la o nouă organizare politică și se ridică de pe acum grava

³⁷ Ibidem p. 24.

³⁸ V. F. Dobrinescu, Ion Constantin, *Basarabia în anii celui de-al doilea război mondial*, Institut European, Iași 1995, p. 17.

³⁹ Ibidem p. 172.

problemă a minorităților etnice înglobate în statele naționale. Trebuie să accelerăm întregul proces de adaptare a României la noua ordine europeană. Adaptare externă și adaptare internă. Adaptarea externă va trebui să țină seamă numai de prefacerile, precum și noile regroupări de forțe pe care le va provoca războiul în curs. Adaptarea internă va trebui să pregătească era marilor reforme sociale și naționale cerute de năzuințelor vremurilor, în care se impune tot mai stăruitoare satisfacerea integrală a dreptății în toate domeniile vieții⁴⁰. Încercările de a stabili raporturi prietenești față de celelalte popoare vecine, au fost de asemenea făcute de toate guvernele României și nu din vina acestora, ele n-au dat rezultatele așteptate. Pe această linie generală s-a desfășurat până în preziua conflictului european din 1939 politica noastră externă călăuzită de aceleași directive permanente, urmărind fără nici o abatere aceleași scopuri și executată în continuu cu adeziunea neșovăitoare a întregii națiuni. Această politică a fost rodnică. Prin această politică am reușit să ne apărăm timp de douăzeci și doi de ani integritatea fruntariilor. Prin această politică statul nostru a putut să pășească în liniște și în siguranță la realizarea organizării reclamate de noua sa dezvoltare. Prin această politică externă națională practică de toate guvernele și cu aprobarea tuturor Parlamentelor și a țării întregi, am putut vieții și am putut să ne consolidăm - consemna Gh. Tătărescu în broșura „Evacuarea Basarabiei și a Bucovinei de nord“.

La 3 iulie 1940 se va încheia un alt capitol din viața de om de stat a lui Gh. Tătărescu, ca prim ministru al României. Potrivit prejudecăților comune, conținutul lui ar fi redutabil la încercarea disperată a unui politician, compromis prin colaborarea cu un monarh despot și apăsător de povara răspunderii pentru dezastrul țării sale, Evacuarea Basarabiei și a Bucovinei de nord.

⁴⁰ Gh. Tătărescu, *Evacuarea Basarabiei și a Bucovinei de nord*, Edit. Scrisul românesc, S-A, Craiova, Poiana Gorj, 1940.